

УДК 336'77'71: 330.131.7

КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Я. Благодир

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті основну увагу приділено системі управління кредитним ризиком в банківських установах. Висвітлено теоретичні засади класифікації кредитних ризиків з метою розробки ефективних методів мінімізації впливу ризиків на прибутковість та фінансовий стан банку.

Ключові слова: ризик, кредитний ризик, кредитний індивідуальний ризик, кредитний портфельний ризик, кредитний ринковий ризик, кредитний балансовий ризик, кредитний портфель, ризик-менеджмент.

Історично аналіз категорії ризику розвивався та досліджувався найбільше у фінансовій сфері життєдіяльності суспільства, а саме в банківській галузі, тому аналіз, оцінка та знаходження механізмів мінімізації ризиків завжди виступало ключовою ланкою методики управління діяльністю банків, розроблялися схеми структуризації ризиків з метою поглиблення аналізу і підвищення надійності усього процесу активного капіталовкладення.

Здійснення підприємницької діяльності, що в повному плані відображає сутність банківського бізнесу, відбувається в умовах невизначеності, конфліктності та невпевненості в отриманні бажаного та прогнозованого результату, а тому і виникає ризик, тобто небезпека втрат та непередбачених збитків.

Через те, що виявляти та управляти ризиком стає все складніше - погіршується структура активів банку, знижується ефективність операцій, і це зрештою може призвести до кризових ситуацій, тому перед системою управління банків постає завдання вчасно ідентифікувати ризики, оцінити масштаби можливих збитків, знайти методи попередження чи джерела покриття втрат, забезпечуючи достатні прибутки та збереження коштів вкладників, для підтримки життєдіяльності банку.

Кредитній діяльності банківських установ, її ролі в економічному розвитку країни та дослідженню специфіки кредитних ризиків присвячено праці вітчизняних науковців В.В. Вітлінського, О.Д. Вовчак, І.В. Волошина, А.М. Герасимовича, О.В. Дзюблюка, М.І. Савлука, Т.С. Смовженко, Р.І. Тиркала, Л.І. Федулової, З.І. Щєбиволока та зарубіжних вчених П. Роуз, Дж. Сінкі (мол.), Дж. К. Ван Хорн, Л.Г. Батракова, І.Т. Балабанов, І.В. Вишняков, В.Н. Єдронова, О.І. Лаврушин, С.Ю. Хасянова.

Відаючи належне ученим, які досліджують теорію та методологію кредитної діяльності банків і ризиків, які її обтяжують, зазначимо, що питання стосовно визначення економічної сутності кредитного ризику та його класифікації залишаються недостатньо висвітленими, а методика системного аналізу, оцінки та інструментарій управління кредитним ризиком потребують подальших досліджень. Це зумовило вибір теми дослідження й свідчить про її актуальність.

Суть кредитної політики банку і основна її мета полягає в прийнятті ефективних рішень з врахуванням адекватного рівня ризику в процесі співпраці з певною категорією контрагентів банку. Рівень кредитного ризику кожного позичальника безпосередньо впливає на прибутковість активних операцій банку.

Банківські установи розробляють відповідні методики з метою мінімізації ризиків, на які наражається банківське середовище. Пошук оптимальної схеми управління кредитним ризиком, враховуючи специфіку його взаємозалежності з іншими ризиками на які наражаються фінансові інституції в процесі діяльності на ринку, виступає головним завданням як вітчизняних науковців, так і внутрішніх департаментів банківської установи.

Незважаючи на такий вагомий доробок науковців, банківська сфера в процесі розвитку потребує уніфікованого механізму дієвого управління ризиками в кредитній діяльності.

Враховуючи вимоги Національного банку України, банки найчастіше розробляють власні методики, виходячи з досвіду і рекомендацій зарубіжних банків-партнерів та комітетів з нагляду за банківською діяльністю. В процесі стабілізації ринкової економіки українські банки поступово модернізують існуючі методи регулювання банківської діяльності, наближаючись до міжнародних нормативів та стандартів. Введення в дію Методичних вказівок з інспектування банків „Система оцінки ризиків”, затверджених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104 [1] та Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджених постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. №361 [2] дозволили банкам переглянути існуючі методики аналізу та менеджменту ризиків та максимально наблизити рівень управління ризиками до вимог наглядових органів.

Оцінка кредитного ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, тому що кредитний ризик має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним позичальником. Крім того, оцінюючи фінансовий стан та моральні якості позичальника, кредитор виходить з власного досвіду та навиків. Рівень кредитного ризику за одним і тим самим позичальником може відрізнятись в різних банках.

Друга особливість полягає в тому, що до кредитного ризику досить складно застосувати методи статистики та теорії ймовірності, які широко використовуються для аналізу та оцінки інших банківських фінансових ризиків (валютного, відсоткового тощо). Ці методи направлені на виявлення статистичних закономірностей, які полягають і повторюваності, послідовності і порядку у масових процесах. Кредитний ризик важко описати шляхом використання статистичної сукупності і, тому в процесі його оцінювання перевага надається індивідуальній роботі з кожним клієнтом-позичальником та аналізу його фінансового стану, галузі, в якій він працює [2].

Методика, яка враховувала б усі індивідуальні підходи до позичальників потребує багато зусиль та її застосування складне і не виправдане. На практиці банки використовують формалізовані підходи до усіх позичальників, деколи відкидаючи другорядні характеристики, хоча, дуже часто саме вони і є першопрічиною негативних наслідків та реалізації кредитного ризику за даною угодою.

Необхідно пам'ятати, що кредитну процедуру супроводжують не тільки кредитні ризики, які пов'язані безпосередньо з ймовірністю неповернення кредиту та відсотків за ним, а й інші ризики, наприклад: інфляційний - при довгостроковому кредитуванні, відсотковий – кредити під фіксовану відсоткову ставку, валютний – при кредитуванні у іноземній валюті. Ці ризики необхідно розділяти, адже методика їх аналізу, оцінки та управління ними різна.

Слід зауважити, що мінімальний рівень уніфікації забезпечує НБУ через своє Положення про формування резервів [3] та Методичні рекомендації щодо системи оцінки ризиків та систем ризик-менеджменту [1,2]. Вони на даний час носять рекомендаційний характер і банки, базуючись на головних вимогах НБУ формують власні підходи до оцінки кредитного ризику.

Стратегія кредитування в банківській установі – це сукупність управлінських дій з боку керівництва банку, які спрямовані на оптимізацію взаємозв'язків в процесі кредитування між двома системами: банк і позичальник. В свою чергу, тактика в сфері кредитування – це сукупність, регламентованих управлінськими структурами банку, заходів, способів і методів кредитної співпраці складних систем: банку і позичальника з метою досягнення результатів, які вимагаються і закріплені в Положенні про кредитну політику банку [4].

Загальні принципи та алгоритми аналізу інформації про позичальника та можливі сценарії взаємовідносин з клієнтом на базі аналізу в рамках кредитного процесу визначаються банком. Відповідно стратегія та тактика банку в процесі кредитування закріплені в основних документах, якими регламентується процес видачі кредиту і закладені основні аспекти взаємовідносин з позичальником. До них належать: Положення про кредитну політику, Положення про кредитування, Методики аналізу кредитоспроможності позичальника, банка-позичальника чи Положення про оцінку кредитного ризику.

Ризик, який пов'язаний з видачею кредиту та діє на протязі усього терміну кредитного договору, обтяжує активні операції в обсязі сформованого кредитного портфеля і, відповідно займає ту частку кредитів, яка є в структурі активів банку. Справедливо зазначити, що кредитний ризик не є специфічним банківським ризиком, тому що економічна категорія кредиту включає в себе не лише відносини в сфері банківського кредитування, а й інші види кредитних відносин, наприклад комерційний кредит. Кредитний ризик не може існувати без кредиту.

Кредитний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [1,2]. Ми не погоджуємося з частиною цього визначення щодо погашення зобов'язання в будь-який інший спосіб перед банком.

Відповідно до Положення про кредитування [5] кредитний ризик - ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі. Він визначається ймовірністю того, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання перед банком відповідно до умов кредитної угоди. Тут кредитний ризик визначається конкретною дією позичальника стосовно порушення умов договору або його бездіяльністю.

Це визначення кредитного ризику точніше розкриває його економічну сутність, але потребує деякого уточнення, тому ми пропонуємо до використання таке трактування кредитного ризику, як можливість виникнення непередбачених подій, які спричиняють негативний вплив на результати діяльності банківської установи в сфері кредитних відносин і призведуть до втрати частини активів банку та недоотримання прибутку у вигляді відсотків за користування ними.

В процесі оцінки, аналізу та управління кредитним ризиком банк повинен, насамперед, визначити основні його напрямки, які залежать від виду кредитного ризику. Автор Уваров К.В. [6] пропонує таку класифікацію кредитного ризику банку: кредитний специфічний ризик, кредитний портфельний ризик, кредитний ринковий ризик.

Враховуючи доробки вітчизняних науковців [6,7,8], ми пропонуємо використовувати в подальшому дослідженні наступну схему класифікації кредитного ризику (рис. 1).

Для оцінки індивідуального кредитного ризику використовують такі базові підходи: метод коефіцієнтного аналізу – експертний аналіз динаміки економічних коефіцієнтів, що характеризують кредитоспроможність

позичальника; рейтинговий підхід – обчислюється рейтинг позичальника і роблять висновки про його фінансовий стан, виходячи з динаміки цього рейтингу.

В процесі дослідження кредитного ризику щодо кредитної угоди, варто звернути увагу на доробок колективу авторів [8], де вони стверджують, що кредитний ризик щодо кредитної угоди – об’єктивно-суб’єктивна економічна категорія, яка пов’язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору й відображає міру того, що банку не вдасться вчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат за нею, тобто кредитний ризик щодо кредитної угоди це добуток кредитного ризику щодо позичальника та кредитного ризику щодо способу забезпечення. Дане визначення розкриває сутність кредитного індивідуального ризику, хоча ми не погоджуємося в тій частині визначення, де до ризикової події відноситься не можливість використати заставне майно для покриття витрат за кредитною операцією.

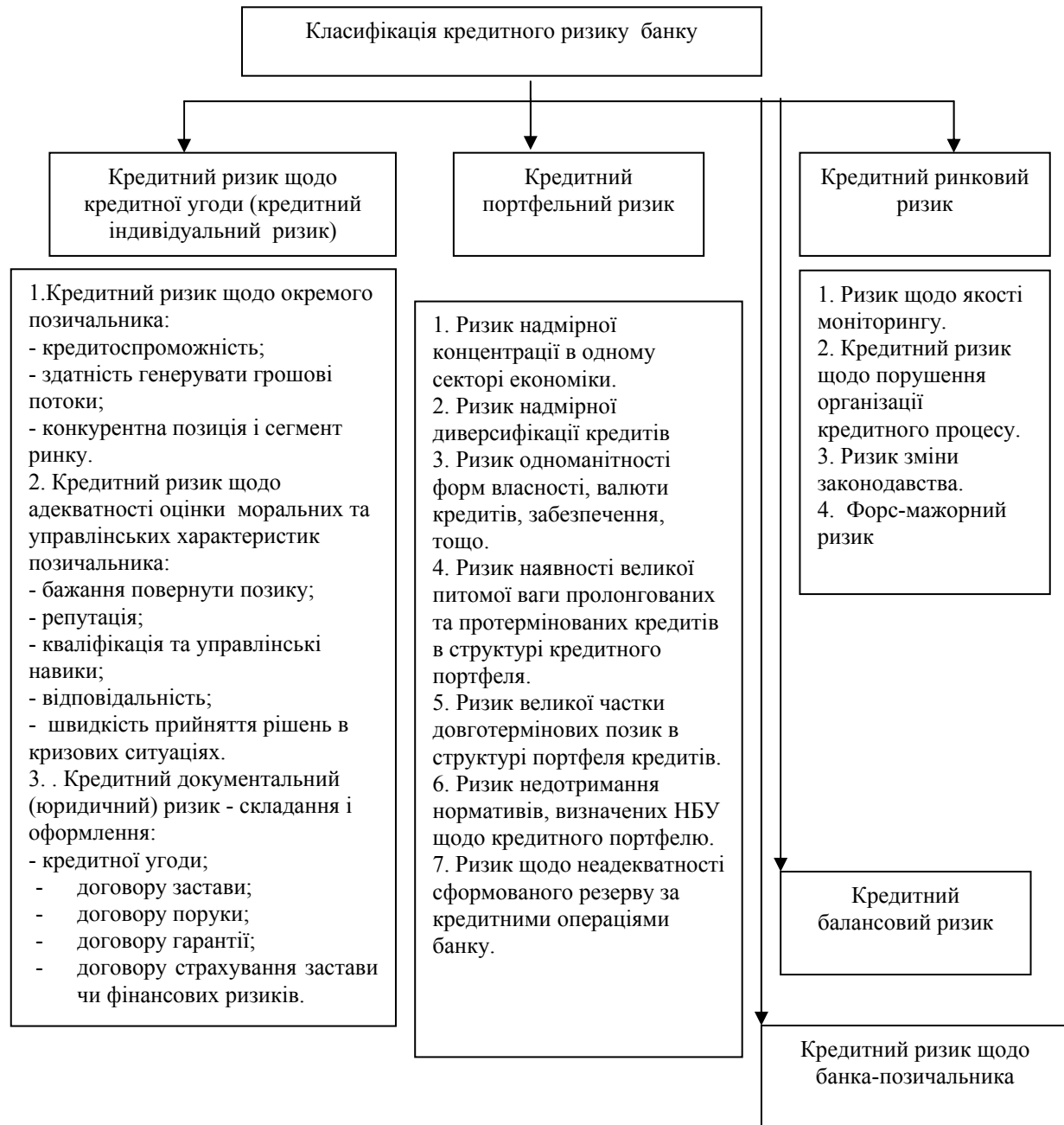


Рис. 1. Класифікація кредитного ризику банку

Виходячи з класифікації наведеної на рис. 1, *кредитний індивідуальний ризик* – це ризик, пов’язаний тим, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов’язання за кредитною угодою щодо повернення позикових коштів та відсотків за користування ними. Погашення кредитних зобов’язань заставним майном або коштами гаранта, поручителя чи страхової компанії належить до вторинних джерел погашення позики і, на нашу думку, є одним з елементів мінімізації кредитного ризику за кредитною угодою.

Кредитний портфельний ризик – це ймовірність зменшення вартості частини активів банку або зниження прибутковості даної частини активів відносно розрахункового запланованого рівня у зв'язку з динамікою структурних елементів кредитного портфеля, що впливає на фінансовий стан банківської установи та її платоспроможність. Джерелом ризику виступає кредитний портфель, який розглядається банком як складова частина активів банку, котра має сукупний рівень прибутковості та сукупний рівень ризику. Формуючи кредитний портфель, банк керується правилом - видавати ті кредити, які приносять максимальні доходи за інших однакових умов.

Якість кредитного портфеля характеризується такими показниками, як розмір прострочених позик, позики, погашені з порушенням термінів погашення, не погашені в строк кредити, списані кредити. Відхилення даних показників від стандартних величин у сторону збільшення є прямою загрозою зменшення прибутків, капіталу банку і є виявом значного кредитного ризику кредитного портфеля [6].

Ми вважаємо за доцільне винести кредитний ризик щодо банка-позичальника як окремий тип кредитного ризику, зважаючи на його специфіку, адже аналіз платоспроможності банка-позичальника і методи управління цим ризиком носять відмінний характер від аналізу кредитного ризику щодо кредитної угоди і потребують детального та ґрунтовного дослідження.

Кредитний ризик щодо банка-позичальника – це ризик, пов'язаний з тим, що банк-позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання за кредитною угодою щодо повернення позикових коштів та відсотків за користування ними, а це призведе до негативних змін у структурі активів банківської установи.

Джерелами формування ресурсів банку для здійснення кредитних операцій виступають: власний капітал, залучені та запозичені кошти. Запозичені кошти – ресурси, куплені на міжбанківському ринку. Механізм функціонування міжбанківського ринку кредитних ресурсів передбачає формування відносин між кредитором та позичальником. Специфіка цього кредитування полягає в тому, що позичальниками коштів, як і кредиторами виступають фінансово-кредитні установи - банки, які використовують отримані міжбанківські кредити на проведення кредитних операцій в розрізі суб'єктів господарської діяльності – клієнтів банку-позичальника. Таким чином спостерігається розширення ланцюга кредитних взаємовідносин, що і приводить до збільшення сукупного кредитного ризику. Відповідно своєчасність виконання зобов'язань за кредитом і відсотками за ним банком-позичальником перед банком-кредитором залежить від низки чинників, а саме: фінансового стану банку-позичальника, показників його ліквідності, диверсифікації активів, кредитної політики банку-позичальника, кредитоспроможності його клієнтів тощо.

Метою аналізу фінансового стану банку-контрагента є визначення спроможності своєчасного виконання банком-позичальником своїх зобов'язань перед банком-кредитором шляхом оцінки його платоспроможності, фінансової стабільності та ефективності діяльності. Аналіз фінансового стану може поділятися на повний і поточний. Повний аналіз здійснюється з метою встановлення чи перегляду міжбанківських фінансових лімітів, а також при проведенні певної кредитної операції. Поточний аналіз проводиться для моніторингу тенденцій зміни фінансового стану банку-позичальника з метою своєчасного виявлення та недопущення зростання ризику невиконання банком-контрагентом своїх зобов'язань.

Оцінка фінансового стану позичальника-банку здійснюється не рідше ніж один раз на місяць на підставі: місячного балансу банку, інформації позичальника-банку про дотримання економічних нормативів і нормативу обов'язкового резервування коштів; аналізу якості активів і пасивів; аналізу прибутків і збитків; інформації про виконання банком зобов'язань у минулому; інформації про надані та одержані міжбанківські кредити; щорічного аудиторського висновку, даних про включення субординованого боргу до капіталу банку, а також додатково: річного звіту банку, банківських ліцензій на здійснення операцій, офіційної інформації про банк-контрагент, інформації про рейтинг банку, інформації, яку висвітлювали ЗМІ, пояснення до звітів в разі такої необхідності.

Кредитний ринковий ризик - це ризик, пов'язаний зі змінами, кризовими явищами в ринковому середовищі, певному регіоні чи державі функціонування суб'єкта кредитування та реалізації кредитної угоди, що можуть призвести до проблем платоспроможності як окремих позичальників, так і банківської установи.

Наприклад, коли наявний еластичний попит на продукцію позичальника, він чутливий до будь-яких змін. Відповідно, ці зміни в оточуючому середовищі позичальника впливають на його стан та на його спроможність виконувати свої зобов'язання перед кредиторами. Клієнтами банку найчастіше виступають підприємницькі суб'єкти, які здійснюють свою діяльність в правовому полі держави і будь-які зміни в оподаткуванні, ліцензуванні чи нормативах їх функціонування суттєво впливає на ризики кредитування. І, звичайно, не можливо передбачити і оцінити наслідки від форс-мажорних обставин, які можуть виникнути і мати вплив як на позичальника і його діяльність, так і на банківську структуру, зокрема, збільшуючи ризики.

Оцінка з метою управління кредитним ринковим ризиком передбачає використання методу “стрес-тестування”, тобто моделювання найгірших сценаріїв подій в економічному середовищі, в якому працює банківська установа. Здатність банку здобути необхідну інформацію для аналізу економічного середовища країни, кожної її галузі та регіону дозволяє уникнути багатьох кризових ситуацій, прийнявши, адекватне ситуації, управлінське рішення для мінімізації ризиків.

Кредитний балансовий ризик – полягає у ймовірності настання негативних змін у фінансовому становищі банку в зв'язку зі змінами структури, термінів і динаміки складових елементів активної та пасивної частин його балансу.

Головним напрямком мінімізації впливу кредитного балансового ризику та кредитного ринкового ризику є функціонування банку в межах регламентованих законодавством нормативів та постійне здійснення якісного

аналізу його фінансового стану з метою утримання на адекватному рівні показників ліквідності та платоспроможності, що в свою чергу допоможе банку уникнути кризових ситуацій. Будь-які прорахунки в управлінні ризиком можна нівелювати шляхом забезпечення надійності та фінансової стабільності банку.

В процесі діяльності будь-яка комерційна організація стикається з економічним ризиком. Звичайно, можна просто ухилитися від угоди, яка пов'язана з ризиком, але це буде означати одночасну відмову від можливого прибутку. Ризиком можна управляти, використовуючи різноманітні методи, які дозволяють в певній мірі прогнозувати ризикову ситуацію і, відповідно, вчасно здійснювати заходи щодо мінімізації його ступеня. Ефективність організації управління ризиком залежить від багатьох факторів, одним з яких виступає науково обґрунтована класифікація ризику.

-
1. Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 N 104 „Про затвердження Методичних вказівок з інспектування банків "Система оцінки ризиків"//CD- версія „Комп’ютерне законодавство України”, „Юрист+Закон”.– 2005.- №81.
 2. Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 N 361 „Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України” // CD- версія „Комп’ютерне законодавство України”, „Юрист+Закон”. – 2005. - №81.
 3. Постанова Правління НБУ від 06.07.2000р. №279 “Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”// Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – вип.9.
 4. Едрінова В.Н., Хасянова С.Ю. Современная стратегия и тактика российских коммерческих банков в области кредитования // Финансы и кредит. - 2002. – № 3(93). - с. 3-10.
 5. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про кредитування” №246 від 28.09.1995р. // CD- версія „Комп’ютерне законодавство України”, „Юрист+Закон”. – 2005. - №81.
 6. Уваров К.В. “Управління фінансовими ризиками в банківській сфері”// Финансовые риски. - 2002.- № 3. - с.48-53.
 7. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 1999. - 280с.
 8. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії кредитного ризику // Банківська справа. – 2000. - № 1 - с.13-16.

CLASSIFICATION OF CREDIT RISK IN A CONTROL SYSTEM OF BANKING

Yaroslava Blahodyr

Ivan Franko National University of Lviv

The basic ideas and results concern: definitions of economic essence of a category of "risk" and "credit risk "; classifications credit risk of bank and definition of essence of their kinds; to study of directions of management of credit risk of bank in different planes: the credit contract, credit portofolio and balance of bank establishment.

Key words: risk, credit risk, credit individual risk, credit portofolio risk, credit market risk, credit balance risk, credit portofolio, risk – management.